

УДК: [159.947+17.022.1]:614.253.4

**КРИТЕРІЇ Й ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

І.В. Улиська

У статті проаналізовані підходи вчених до визначення критеріїв і показників сформованості морально-вольових якостей особистості. Виявлено, що переважна більшість дослідників виокремлює три основні критерії сформованості морально-вольових якостей майбутніх фахівців: когнітивний, що передбачає наявність знань про морально-вольові якості; мотиваційно-ціннісний, що виявляється в прагненні особистості до розвитку морально-вольових якостей у зв'язку з розумінням їхньої необхідності в майбутній професійній діяльності; поведінковий, що відображається в реалізації набутих моральних знань, цінностей, принципів, правил і норм у професійній діяльності.

Ключові слова: морально-вольові якості, критерії й показники сформованості морально-вольових якостей.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ СФОРМИРОВАННОСТИ МОРАЛЬНО-ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

И.В. Улиская

В статье проанализированы подходы ученых к определению критериев и показателей сформированности морально-волевых качеств личности. Выявлено, что большинство исследователей выделяют три основных критерия сформированности морально-волевых качеств будущих специалистов: когнитивный, что предполагает наличие знаний о морально-волевых качествах; мотивационно-ценностный, который проявляется в стремлении личности к развитию морально-волевых качеств в связи с пониманием их необходимости в будущей профессиональной деятельности; поведенческий, выражающийся в реализации приобретенных нравственных знаний, ценностей, принципов, правил и норм в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: морально-волевые качества, критерии и показатели сформированности морально-волевых качеств.

CRITERIA AND INDICATORS FORMATION OF MORAL AND VOLITIONAL QUALITIES OF STUDENTS OF HIGHER MEDICAL SCHOOLS

I.V. Ulyska

Author of the article selected and analyzed the different approaches of scientists to the determine the criteria and indications of formation of moral and volitional qualities of personality. Found the researchers, considering various factors in identifying the criteria of forming moral and volitional qualities in their studies take into account three components: cognitive, which implies a certain knowledge of the moral and volitional qualities; motivational, manifested in the desire of the individual to develop moral and volitional qualities due to their understanding of the need for future careers; behavioral, reflected in the implementation of knowledge acquired moral, values, principles, rules and norms in professional activities.

Keywords: The moral and volitional qualities, criteria and indications of formation of moral and volitional qualities.

Упровадження новітніх технологій у медицині з метою діагностики та лікування різних захворювань, зростання кількості різновидів фармацевтичних засобів для лікування однієї й тієї ж хвороби, розширення обов'язків медичного працівника і, відповідно, відповідальності за життя пацієнта, з одного боку, та деградація моральності сучасного суспільства, що виявляється в агресивності, байдужості, відсутності взаємоповаги, милосердя, співпереживання, співчуття, – з іншого, вимагають від майбутнього медичного працівника достатньо високого рівня розвитку як професійних умінь та навичок, так і сформованості особистісних, зокрема морально-вольових, якостей, таких як самостійність, ініціативність, організованість, дисциплінованість, наполегливість, відповідальність, емоційна рівноваженість, уміння адекватно та швидко реагувати на різні професійні ситуації.

У зв'язку з цим, актуальною є проблема підвищення рівня професійної підготовки лікаря, що обумовлює необхідність впровадження нових методів у освітній процес вищого медичного навчального закладу. З метою подальшого проектування педагогічних умов формування морально-вольових якостей майбутніх медичних працівників необхідним є з'ясування актуального стану їхньої сформованості, що обумовлює потребу встановлення критеріїв і показників, які дають можливість провести первинну діагностику зазначених якостей особистості. Саме критерії, на думку Н. Мойсеюк, є тими ознаками, на основі яких визначається рівень сформованості будь-яких якостей особистості [6, с. 526].

Спектр досліджень, що можуть слугувати основою для виявлення критеріїв і показників морально-вольових якостей, є досить широким. Зокрема, питаннями формування моральних понять, уявлень і цінностей особистості займалися О. Вишневський, О. Докукіна, І. Зязюн, З. Плохій, А. Сиротенко, М. Боришевський, А. Гусейнов, І. Дубровіна, І. Кравченко, В. Кузь, М. Левківський, К. Чорна, Д. Шимановський глибоко вивчали проблему формування моральної поведінки та морального досвіду школярів. Засвоєнню моральних норм поведінки присвячені праці О. Дубасенюк, Л. Канішевської, В. Оржеховської. Дослідники Т. Алексєєнко, К. Журба, В. Постовий вивчали проблему формування моральної поведінки в умовах сім'ї. Питання формування моральних норм на основі християнських цінностей розглядають у працях Г. Ващенко та С. Ярмусь. Деякі аспекти формування моральної спрямованості знаходимо в роботах З. Алієвої, А. Бездухова, О. Боровець, Т. Давиденко, В. Кондакова, Є. Нікєєва, О. Скрябіна. Вивченню розвитку моральної саморегуляції особистості під впливом соціального оточення присвячені праці Н. Вознюк. Теоретичні основи моральної вихованості учнів, з'ясування її змісту та компонентів розглядалися в дослідженнях І. Бежа, С. Максименка, Л. Божович, О. Киричука, Г. Костюка, В. Котирла, Б. Кобзара, М. Красовицького, Ю. Приходька, О. Руденка. Зокрема, І. Бех та С. Максименко зазначають, що в основі моральної вихованості лежать розвинені моральні якості особистості [5].

Відомі дослідники волі В. Богословський, О. Висоцький, Є. Ільїн, К. Корнілов, О. Леонтєв, Л. Рувінський розглядали вольову регуляцію як основну характеристику дієвості морально-вольових якостей особистості. М. Бобнєва, О. Ковальов, М. Ланге, К.-М. Прево, П. Ріко розробляли ідею обумовленості рівня вияву вольової регуляції моральними орієнтаціями особистості.

Дослідники М. Віленський та В. Казанцев розглядали морально-вольові якості як складне соціально-детерміноване особистісне утворення, а їхнє виховання – як педагогічно організований поетапний процес.

Визначенням критеріїв і показників сформованості морально-вольових якостей особистості займалися В. Лапшин, О. Крайнюк, Н. Чабан, О. Науменко, Т. Чедова, О. Зуброва.

Метою статті є визначення критеріїв і показників сформованості морально-вольових якостей майбутніх медичних працівників.

Формування морально-вольових якостей майбутнього лікаря є досить складним завданням, що передбачає вирішення низки проблем, серед яких вагоме місце займає визначення критеріїв і показників сформованості цих якостей. Так, О. Тогочинський, досліджуючи розвиток моральних якостей курсантів ВНЗ МВС України, виокремлює такі критерії й показники їхньої сформованості:

- перший критерій виявляється в знаннях про зміст, значення та способи реалізації моральних якостей на практиці. Показниками зазначеного критерію є: повні та ґрунтовні знання про моральні якості, наявність сформованої системи операційних умінь (уміння аналізувати професійні та життєві ситуації з позиції моральності, вміння відстоювати особистісну думку, аргументувати власну позицію);

- другий критерій конкретизується в таких показниках: стійкість мотивації діяльності особистості з метою досягнення морального взірця поведінки, інтеріоризація загальноприйнятих моральних норм та принципів поведінки, позитивне сприйняття зовнішніх виховних впливів, здатність до саморозвитку та самовдосконалення необхідних моральних якостей;

- третій критерій характеризується відповідністю наслідків діяльності особистості суспільним моральним нормам та правилам і знаходить вияв у таких показниках: значущість результатів професійної діяльності майбутнього фахівця, відповідність особистісної поведінки загальноприйнятим нормам і правилам моралі, адекватність афективних реакцій на професійні та життєві ситуації [9, с. 109].

Н. Щуркова виокремлює мотиваційний, змістовий та діяльнісний критерії сформованості моральних якостей майбутніх фахівців. Зокрема, у основі мотиваційного критерію лежить розуміння особистістю ціннісної сторони спілкування, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, зацікавленість в отриманні нових знань та вмінь. Змістовий критерій полягає в наявності знань про суспільні моральні норми, правила, цінності, культуру, форми та засоби їхнього вираження, особливості організації особистісної моральної діяльності. Діяльнісний критерій виявляється в трансформації набутих знань про моральні якості, норми, правила, уміння й навички, що використовують особистість, у повсякденну та професійну діяльність [11, с. 181].

Досліджуючи рівень сформованості вольових якостей студентів, І. Дудник використовує когнітивний критерій, показниками якого є: знання з психології про волю й вольові якості, усвідомлення значення самовдосконалення та саморозвитку, розуміння необхідності вольових якостей для професійної та навчальної діяльності; емоційно-ціннісний критерій, що виявляється в таких показниках: зацікавленість у самовдосконаленні, внутрішнє прагнення особистості розвивати власні вольові якості, відчуття гідності за особистісні успіхи й досягнення; діяльнісний критерій, що характеризується здатністю проявляти вольові зусилля в процесі діяльності з метою досягнення поставлених цілей [2, с. 28-29].

Досить цікавий підхід до визначення критеріїв сформованості вольових якостей знаходимо в Є. Саламіна. Вивчаючи шляхи вдосконалення вольових якостей майбутніх фахівців засобами мотоспорту, автор пропонує віднести до критеріїв сформованості зазначених якостей:

- повні, глибокі, стійкі знання та вміння, необхідні для подальшої професійної діяльності;
- наявність мотивації до діяльності;
- готовність до діяльності;
- ступінь виявлених зусиль для досягнення задуманого;
- продуктивні рішення конфліктних ситуацій;
- вольова саморегуляція [8, с. 58].

Досліджуючи методи та способи виховання морально-вольових якостей юнаків та дівчат підліткового віку, Т. Чедова пропонує виокремити когнітивно-діяльнісний критерій, показниками якого є знання та уявлення особистості про суть морально-вольових якостей; знання щодо засобів та способів їхнього формування; сформованість морально-вольових якостей, що виявляється в їхній наявності та здатності особистості застосовувати на практиці; емоційно-мотиваційний критерій, що виражається в зацікавленості особистості виконуваною діяльністю; прагненні розвивати особистісні морально-вольові якості; бажання досягати поставлених цілей; отриманні задоволення від діяльності; досвідно-поведінковий критерій, що

характеризуються вмінням особистості організовувати власну діяльність; доводити розпочату справу до завершення; адекватно реагувати на конфліктні ситуації; проявляти досвід морально-вольової поведінки в різних видах діяльності [10, с. 14].

Специфіці формування морально-вольових якостей в учнів загальноосвітньої школи на заняттях східними одноборствами присвячені праці О. Науменко, який пропонує виокремити когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний критерії сформованості цих якостей. Когнітивний критерій передбачає володіння особистістю конкретними знаннями про загальноприйняті моральні норми поведінки в соціумі. Показниками цього критерію виступають глибокі знання про сутність та значення морально-вольових якостей у підготовці особистості до життя в суспільстві. Емоційно-мотиваційний критерій знаходить втілення в почуттях та емоціях особистості, умінні адекватно реагувати на ситуації морального вибору, мотивації щодо розвитку та вдосконалення морально-вольових якостей. Зазначений критерій виявляється в таких показниках, як переживання емоцій та глибина й стійкість мотивів, потреб. Діяльнісний критерій виявляється в прояві морально-вольових якостей у поведінці особистості. Показниками цього критерію є вміння застосовувати морально-вольові якості на практиці, дотримання суспільних моральних норм і правил, почуття відповідальності за виконання будь-якої діяльності, відданість обраній справі [7, с. 89-90].

Дослідник О. Зуброва, розглядаючи морально-вольові якості як структурний компонент професійних особистісних якостей майбутнього фахівця-вчителя іноземної мови, визначає такі критерії їхньої сформованості:

- мотиваційний, що виявляється в прагненні опанувати обрану професію, зацікавленості навчальною діяльністю, бажанні самовдосконалюватись;
- когнітивний, що передбачає наявність знань про норми, правила, принципи моральної поведінки, розуміння сутності й значення морально-вольових якостей для майбутньої професії, наявність чіткого образу морального взірця поведінки;
- поведінковий, що характеризується відповідальним ставленням до доручень, активним долученням до групової діяльності, шанобливим ставленням до оточуючих з позиції моральності [3, с. 127].

Формуванню морально-вольових якостей у студентів політехнічних спеціалізованих навчальних закладів у процесі фізичного виховання присвячені праці О. Крайнюк. У своїх дослідженнях науковець дійшла висновку, що критеріями сформованості зазначених якостей є когнітивний, мотиваційний, афективний, психофізичний та діяльнісний критерії. В основі когнітивного критерію – теоретична пізнавальна діяльність, що виявляється в таких показниках: наявність знань про морально-вольові якості та методи їхнього формування, усвідомлення необхідності цих якостей для подальшої діяльності, інтелектуальне самовдосконалення. Мотиваційний критерій вирізняється наявністю чітко окресленої обґрунтованої мети, принципів моральності, стійких мотивів до навчальної діяльності, прагненням до самовдосконалення. Афективний критерій проявляється в стійкій емоційній системі, ступеню вольових зусиль, що необхідні для досягнення певної мети, регуляції власної поведінки. Визначальним для майбутнього фахівця, на думку автора, є психофізичний критерій, оскільки саме він визначає поведінку студента при виникненні складних ситуацій, контролюючи процеси гальмування або збудження нервової системи. Показниками цього критерію, на думку дослідника, є мобільність психічних процесів у навчальній діяльності та врівноваженість нервових процесів. Діяльнісний критерій характеризується перетворенням набутих знань, умінь і навичок у реальну поведінку й виявляється у відповідальному ставленні до поставлених завдань та обов'язків, умінні застосовувати знання про морально-вольові якості на практиці [4, с. 91].

Специфіка професії лікаря також вимагає визначення критеріїв і показників сформованості морально-вольових якостей студентів вищих медичних навчальних закладів, оскільки це має вагоме значення для покращення якості освіти медичного працівника та обумовлено суспільними вимогами до кваліфікації майбутнього фахівця медичної галузі, адже комплекс критеріїв дає можливість виявити рівень сформованості зазначених якостей на початковому етапі становлення особистості як фахівця й ступінь його готовності до самовдосконалення та саморозвитку.

Окремі аспекти розвитку вольової сфери студентів медичних ВНЗ розглядаються В. Галузяком і С. Тихолаз у контексті становлення професійної спрямованості майбутніх медичних працівників [1]. Зокрема, дослідники виокремлюють серед інших (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, поведінкового) емоційно-вольовий критерій професійної спрямованості майбутніх лікарів. Показниками цього критерію автори вважають: інтерес і схильність до медичної діяльності; рівень розвитку емпатії, толерантності, милосердя, характер емоційних переживань під час медичної діяльності; задоволеність обраною професією, перспективами подальшого професійного зростання; наполегливість у професійній підготовці, здатність долати труднощі і перешкоди у професійному становленні; переконаність у правильному виборі медичної професії, стійкість професійних намірів і планів [1, с. 68].

Узагальнюючи розглянуті нами погляди вчених щодо критеріїв і показників сформованості морально-вольових якостей майбутніх фахівців, ми пропонуємо виокремити основні критерії, які, узгоджуючись та доповнюючи один одного, дозволяють дати якісну й кількісну характеристику рівню розвитку виявлених якостей майбутнього лікаря: когнітивний, мотиваційно-ціннісний та поведінковий.

Когнітивний критерій виявляється у наявності теоретичних знань про морально-вольові якості, загальноприйняті суспільні норми, правила, принципи моральності; розуміння необхідності зазначених якостей для професійної діяльності лікаря; наявність чіткого уявлення про ідеал моральної особистості з урахуванням специфіки діяльності фахівця медичної галузі.

У зв'язку з цим, ми можемо виокремити такі показники цього критерію:

- знання про сутність морально-вольових якостей медичного працівника та їхнє значення для професійної діяльності;
- знання про суспільні моральні норми та принципи з урахуванням специфіки роботи лікаря;
- здатність аналізувати та оцінювати власну професійну діяльність;
- наявність чіткої моральної позиції.

Мотиваційно-ціннісний критерій проявляється в мотивах, потребах, цінностях медичного працівника, завдяки яким підтримується прагнення особистості до розвитку морально-вольових якостей у зв'язку з розумінням їх необхідності в майбутній професійній діяльності. Виокремлений критерій характеризується такими показниками:

- внутрішнє прийняття суспільних норм і правил моралі;
- стійке прагнення до розвитку морально-вольових якостей та їхнє вдосконалення;
- зацікавленість майбутньою професією лікаря;
- відповідальне ставлення до обов'язків та результатів особистісної професійної діяльності.

Поведінковий критерій виражається в застосуванні набутих знань про морально-вольові якості в реальній професійній діяльності й виявляється в особистісних учинках та діях майбутнього медичного працівника.

Поведінковий критерій може бути конкретизований через такі показники:

- реалізація морально-вольових якостей у професійній діяльності;
- стійкість морально-вольової поведінки;
- готовність до саморозвитку;
- здатність до прийняття самостійних рішень та їхньої реалізації в житті;
- адекватна оцінка результатів професійної діяльності.

Таким чином, на основі аналізу поглядів науковців на проблему визначення критеріїв сформованості морально-вольових якостей нами були виокремлені такі критерії сформованості цих якостей у майбутніх лікарів:

- когнітивний, що виявляється в наявності знань про морально-вольові якості, їх місце і значення у професійній діяльності майбутнього фахівця;
- мотиваційно-ціннісний, що конкретизується в системі мотивів, потреб та цінностей майбутнього фахівця медичної галузі;
- поведінковий, що відображається в застосуванні набутих знань про морально-вольові якості в реальній професійній діяльності лікаря.

Література

1. Галузяк В. М. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих медичних навчальних закладів: монографія / В. М. Галузяк, С.І. Тихолаз. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 228 с.
2. Дудник І. О. Формування вольових якостей у студентів у процесі занять фізичною культурою : навч.-метод. посіб. / І. О. Дудник. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2016. – 72 с.
3. Зуброва О. А. Система діагностики професійних особистісних якостей майбутнього вчителя іноземної мови / О. А. Зуброва // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Вип. 50, ч. 2. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – С. 125-130.
4. Крайнюк О. П. Формування морально-вольових якостей студентів політехнічних коледжів у процесі фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Крайнюк Ольга Полікарпівна. – Харків, 2016. – 158 с.
5. Критерії моральної вихованості молодших школярів : книга для вчителя / За ред. І. Бега, С. Максименка. – К., 1989. – 96 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – К. : 2001. – 608 с.
7. Науменко О. А. Вплив занять східними одноборствами на рівень прояву морально-вольових якостей учнів загальноосвітньої школи / О. А. Науменко // Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні : досвід, проблеми, перспективи. – Житомир, 2015. – С. 89-92.
8. Саламин Е. Е. Модель совершенствования волевых качеств студентов технического вуза средствами мотоспорта / Е. Е. Саламин, Л. П. Михайлюк // Психологическая подготовка : теория и практика. – 2013. – №2 (27). – С. 56-59.

9. Тогочинський О. М. Діагностика ціннісно-сислової сфери курсантів вузів МВС України / О. М. Тогочинський // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів”: Наукові записки. – Вип. 6, ч. II. – Вінниця: Видавництво Вінницького державного педагогічного університету, 2002. – С. 108-112.
10. Чедова Т. И. Воспитание морально-волевых качеств подростков в условиях школьных спортивных клубов : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т. И. Чедова. – Ижевск, 2012. – 23 с.
11. Щуркова Н.Е. Изучение личности в учреждениях образования : пакет методик / Н. Е. Щуркова. – Н. Новгород: НГЦ, 1996. – 245 с.